FÖRSLAG TILL AVGÖRANDE AV GENERALADVOKAT SIEGBERT ALBER

föredraget den 16 maj 2002 [1]

I — Inledning

1. I förevarande mål har Immigration Appeal Tribunal (nedan kallad den hänskjutande domstolen) begärt förhandsavgörande angående tolkningen av artikel 3 i förordning (EEG) nr 1251/70 om arbetstagares rätt att stanna kvar inom en medlemsstats territorium efter att ha varit anställda där. [2] Bakgrunden till begäran om förhandsavgörande är att familjemedlemmar (maka och barn) till en avliden arbetstagare från gemenskapen inte har beviljats permanent uppehållstillstånd i Förenade kungariket.

II — Tillämpliga bestämmelser

2. I artikel 1 i förordning nr 1251/70 definieras tillämpningsområdet för förordningen enligt följande:

"Bestämmelserna i denna förordning skall gälla en medlemsstats medborgare som har haft anställning inom en annan medlemsstats territorium och medlemmar av deras familjer enligt definition i artikel 10 i rådets förordning (EEG) nr 1612/68 om arbetskraftens fria rörlighet inom gemenskapen."

3. I artikel 2 i förordning nr 1251/70 anges följande villkor för att arbetstagare skall få rätt att varaktigt stanna kvar:

"1. Följande personer skall ha rätt att varaktigt stanna kvar inom en medlemsstats territorium:

a) En arbetstagare som vid den tidpunkt då han eller hon upphör att arbeta har uppnått den ålder som enligt lag i denna medlemsstat berättigar till ålderspension, och som har varit anställd i staten åtminstone under de senaste tolv månaderna och utan avbrott bott där under mer än tre år.

1 — Originalspråk: tyska.

2 — Kommissionens förordning (EEG) nr 1251/70 av den 29 juni 1970 (EGT L 142, s. 24, svensk specialutgåva, område 5, volym 1, s. 52, nedan kallad förordning nr 1251/70 eller förordningen).

b) En arbetstagare som utan avbrott bott inom denna stats territorium under mer än två år och som slutar sin anställning där på grund av bestående arbetsoförmåga...

c) ...

2. ..."

4. I artikel 3 i förordning nr 1251/70 anges följande villkor för att medlemmar av arbetstagarens familj varaktigt skall få stanna kvar:

"1. En arbetstagares familjemedlemmar som nämns i artikel 1 i denna förordning och som bor hos henne eller honom inom en medlemsstats territorium skall ha rätt att varaktigt stanna kvar där, och får göra det även efter hans död, om arbetstagaren har förvärvat rätten att stanna kvar i enlighet med artikel 2.

2. Om emellertid arbetstagaren avlider under sitt yrkesverksamma liv, och innan han förvärvat rätten att stanna kvar inom ifrågavarande stats territorium, skall medlemmarna av hans eller hennes familj ha rätt att varaktigt stanna kvar där, under förutsättning att

— arbetstagaren vid sin död hade bott utan avbrott inom denna medlemsstats territorium under minst två år,

— arbetstagaren dog på grund av ett olycksfall i arbetet eller en yrkessjukdom,

— ..."

5. I artikel 4 i förordningen stadgas följande beträffande villkoren för att bosättningen skall kunna anses vara "utan avbrott" och de bevismedel genom vilka sådan bosättning kan styrkas:

"1. Bosättningens varaktighet enligt bestämmelserna i artiklarna 2.1 och 3.2 får bestyrkas med i uppehållslandet gängse bevismedel. Den skall inte påverkas av tillfälliga perioder av frånvaro som inte överstiger totalt tre månader om året eller av längre perioder av frånvaro på grund av värnpliktstjänstgöring.

2. ..."

6. I artikel 5 i förordningen fastställs — utan att detta påverkar en mer långtgående skyldighet för medlemsstaterna att till arbetstagare som har lämnat deras territorium efter att under lång tid ha bott och varit yrkesverksamma där lämna bidrag för att dessa åter skall kunna bosätta sig där — en tidsfrist inom vilken rätten att stanna kvar skall utövas:

"Den person som har rätt att stanna kvar skall kunna begagna sig av denna rätt inom två år efter det att han eller hon blivit berättigad därtill i enlighet med artikel 2.1 a och b samt artikel 3. Under denna period får han eller hon lämna medlemsstaten utan att denna rätt påverkas."

7. I section 7(1) i Immigration Act 1988 återfinns ett uttryckligt undantag från de allmänna bestämmelserna om tillståndsplikt. Undantaget gäller personer som har rättigheter vilka de kan göra gällande enligt gemenskapsrätten:

"Tillstånd enligt huvudlagen [Immigration Act 1971] att inresa till eller uppehålla sig i Förenade kungariket erfordras inte i något fall för en person som har rätt härtill med stöd av en rättighet som denna person kan göra gällande enligt gemenskapsrätten eller enligt någon annan bestämmelse i section 2(2) i European Communities Act 1972."

III — Omständigheterna i målet och förfarande

8. Rama Givane, make respektive far till dem som senare kom att bli klagandena i målet vid den nationella domstolen, var portugisisk medborgare. Med utnyttjande av sina rättigheter enligt EG-fördraget inreste han den 15 april 1992 till Förenade kungariket i syfte att arbeta som kökschef där. Han beviljades ett tillfälligt uppehållstillstånd som löpte på fem år. Fram till den 10 april 1995 bodde han utan avbrott i Förenade kungariket under tre års tid. [3] Därefter reste han till Indien och tillbringade tio månader där.

9. Den 16 februari 1996 återvände Rama Givane till Förenade kungariket, varvid han medförde sin maka Nani Givane och sina tre barn Vashuben Givane, Vinodbhai Givane och Subashkumar Givane. Alla de fyra medföljande var indiska medborgare. Rama Givane hade beviljats ett tillstånd att uppehålla sig inom EU som var giltigt till och med den 21 juli 2002. De medföljande familjemedlemmarna hade ett EES-uppehållstillstånd för familjemedlemmar. [4]

10. Den 11 november 1997, således 21 månader [5] efter sin återkomst till Förenade kungariket, avled Rama Givane i *njursvikt* och en *kronisk leversjukdom*, vilka i det

3 — Närmare bestämt tre år så när som på fem dagar.

4 — EEA Family permit.

5 — Närmare bestämt 21 månader så när som på fem dagar.

här aktuella fallet inte var att anse som yrkessjukdomar.

11. Medlemmarna i den avlidnes familj (nedan kallade klagandena) ansökte i enlighet med artikel 2.1 i förordning nr 1251/70 om tillstånd att stanna kvar i Förenade kungariket. Deras ansökan om permanent uppehållstillstånd avslogs genom beslut av Secretary of State av den 21 augusti 1998. Myndigheten i fråga fann att Rama Givane inte hade bott i Förenade kungariket utan avbrott i den mening som avses i bestämmelsen under de två åren före sin död.

12. Klagandena har överklagat detta beslut. Den domstol till vilken de har överklagat det har vilandeförklarat målet och hänskjutit följande tolkningsfrågor till EG-domstolen för förhandsavgörande:

"1. Skall den tvååriga oavbrutna bosättningsperiod som krävs enligt artikel 3.2 i förordning nr 1251/70 äga rum under tiden omedelbart före en arbetstagares död eller är det tillräckligt med en bosättningsperiod utan avbrott som infallit tidigare i arbetstagarens liv?

2. Om nämnda tvåårsperiod inte måste infalla omedelbart före arbetstagarens död, och sedan en sådan tvåårig bosättningsperiod har styrkts av arbetstagaren, kan då de rättigheter som erhållits till följd av den perioden behållas efter det att arbetstagaren varit frånvarande från EU-värdlandet under längre tid än de tre månader som föreskrivs i artikel 4.1 (vilket medför att den oavbrutna bosättningen i värdlandet i fråga bryts)?

3. Om fråga 2 besvaras jakande, är då rätten att få tillgodoräkna sig tidigare oavbrutna bosättningsperioder, trots påföljande avbrott i bosättningen, föremål för några inskränkningar?

4. Om fråga 3 besvaras jakande, vilka är då dessa inskränkningar, och vilka faktorer skall den nationella domstolen ta hänsyn till för att fastställa huruvida avbrott i bosättningen har medfört att rätten att åberopa tidigare bosättningsperioder har upphört?

5. Kan rättigheterna enligt artikel 3.2 göras gällande av den avlidne arbetstagarens familjemedlemmar i en situation där arbetstagarens tio månader långa frånvaro motsvarar mindre än en tredjedel av dennes period av oavbru-

ten bosättning, vilken föregick frånvaron, och mindre än en femtedel av den tid arbetstagaren sammanlagt tillbringat i värdlandet före sin död?"

13. Under förfarandet i domstolen har den brittiska regeringen, den tyska regeringen och kommissionen inkommit med yttranden.

IV — Argument som framförts av parterna i målet vid den nationella domstolen

14. De uppfattningar som har företrätts av klagandena samt av den myndighet som är motpart i målet vid den nationella domstolen, vilka inte uttryckligen har yttrat sig under förfarandet i EG-domstolen, har hämtats från begäran om förhandsavgörande:

1) *Klagandena*

Klagandena har gjort gällande att det enligt artikel 3.2 i förordning nr 1251/70 endast krävs att Rama Givane såsom EU-arbetstagare skall ha bott i Förenade kungariket utan avbrott under två år någon gång före sin död. I förordningen finns inga ytterligare krav på att dessa två bosättningsår måste ha infallit omedelbart före hans död. Eftersom Rama Givane uppfyllt detta krav under tiden april 1992—april 1995 skall hans familjemedlemmars ansökan om permanent uppehållstillstånd i Förenade kungariket bifallas.

15. Eftersom Rama Givane mellan april 1992 och april 1995 bodde i Förenade kungariket under mer än två års tid är den första delen av villkoren i artikel 3 i förordning nr 1251/70 uppfylld. Orden "vid sin död hade bott utan avbrott" innebär inte något ytterligare villkor vad gäller den period då den oavbrutna bosättningen ägde rum. Formuleringen anger snarare det senaste datum då de två bosättningsåren måste ha fullgjorts.

16. Denna bokstavstolkning bekräftas genom en teleologisk tolkning av artikel 3.2. Följande argument ger stöd för denna tolkning:

a) I ingressen till förordning nr 1251/70 erkänns EU-arbetstagares behov av att ha sina familjer med sig och behovet för dessa familjemedlemmar att på vissa villkor kunna erhålla rätt till uppehållstillstånd.

b) I artikel 39 i Romfördraget stadgas att "[f]ri rörlighet för arbetstagare skall säkerställas inom gemenskapen".

c) Fri rörlighet för arbetstagare är en viktig ekonomisk grundval för Romfördraget. Därför får arbetstagare inte avskräckas från att utöva sin rätt till fri rörlighet på grund av oro för att skiljas från sina familjer och oro för familjemedlemmarnas välfärd när dessa flyttar med arbetstagaren.

17. Om ovanstående tillämpas på förevarande fall innebär det att Rama Givane, om han då han slutligen lämnade Indien hade räknat med att han kunde dö av naturliga orsaker inom de två följande åren, och att en tolkning av den typ som den myndighet som är motpart i målet vid den nationella domstolen har gjort skulle göras, skulle ha avskräckts från att utöva sin rätt till fri rörlighet på grund av oro för sin familjs välfärd.

18. Klagandena har medgivit att det vid en teleologisk tolkning av förordningen i ett fall där en period om två års bosättning utan avbrott före arbetstagarens död föregicks av en frånvaro från värdlandet som översteg tre månader borde finnas rimliga gränser för en sådan frånvaro. För att fastställa vad som är sådana rimliga gränser bör hänsyn dock tas till vad som kan anses vara proportionerligt.

2) *Motparten*

19. Den myndighet, som är motpart i målet vid den nationella domstolen, har gjort gällande att den innebörd av artikel 3.2 i förordning nr 1251/70 som motsvarar det allmänna språkbruket innebär att den tvååriga oavbrutna bosättningsperioden måste äga rum omedelbart före arbetstagarens död. Detta följer i synnerhet av begreppet "vid sin död" och bott "utan avbrott". Klagandenas tolkning innebär däremot att begreppet "vid sin död" i artikel 3.2 i förordningen skulle bli onödigt och överflödigt.

20. Vidare överensstämmer myndighetens tolkning av artikel 3.2 enligt dess egen mening med syftet med förordning nr 1251/70. Såsom framgår av skälen i förordningen är förordningens syfte att säkerställa den fria rörligheten för arbetstagare genom att tillförsäkra en stabil och säker rätt till stadigvarande bosättning efter det att anställningen upphört genom att möjliggöra för arbetstagaren att ta sin familj med sig och genom att garantera att familjen erhåller liknande, från arbetstagaren härledda, rättigheter till stadigvarande bosättning. Rätt att stanna kvar följer härvid av en kombination av bosättnings- och anställningsperioder i den ifrågavarande medlemsstaten. Avgörande enligt artiklarna 2.1 och 3.2 i förordningen

är de bosättnings- och/eller anställningsperioder som fullgjorts omedelbart före tidpunkten då yrkesverksamheten upphörde.

21. Arbetstagarens och dennes familjs intressen kräver att familjen skall få rätt att stanna kvar om förvärvandet av rätt till permanent uppehållstillstånd i enlighet med artikel 2.1 i förordningen har avbrutits genom arbetstagarens förtida död, om anknytningen till värdstaten är tillräckligt stark. En sådan slutsats skall dock endast dras om anknytningen till värdlandet har förelegat under en rimlig tidsperiod innan yrkesverksamheten upphörde.

22. Slutligen skulle klagandenas tolkning skapa osäkerhet och ytterligare rekvisit som inte förekommer i förordningen.

V — Argument som framförts av dem som yttrat sig i EG-domstolen

1) *Förenade kungarikets regering*

23. Till grund för sin argumentation har Förenade kungarikets regering i första hand lagt en bokstavstolkning med utgångspunkt i en jämförelse mellan den engelska, den franska och den tyska språkversionen av förordning nr 1251/70. Regeringen i fråga finner att de tvivel avseende huruvida den tvååriga bosättningen utan avbrott och arbetstagarens död skall följa på varandra, som möjligen kan föranledas av den engelska språkversionen av förordningen, undanröjs vid en genomgång av den franska och den tyska språkversionen av förordningen. Bosättningen måste ha ägt rum omedelbart före dödsfallet.

24. Detta synsätt har stöd i förordningens syfte. Förvärvet av arbetstagarens primära rätt att stanna kvar enligt artikel 2.1 i förordningen är knuten till vissa villkor och detta gäller även familjemedlemmarnas härledda rättigheter. Om processen för att förvärva rätt till permanent uppehållstillstånd i enlighet med artikel 2.1 i förordningen går om intet på grund av arbetstagarens förtida död kräver arbetstagarens och hans familjs intresse att familjen skall få rätt att stanna kvar om anknytningen till värdlandet är tillräckligt etablerad. Detta gäller endast om en sådan anknytning har upprättats en avsevärd tid innan yrkesverksamheten upphör. Om arbetstagaren inte hade rätt att stanna kvar kan inte heller hans familjemedlemmar få någon sådan rätt efter hans död. Förordningens syfte är att en etablerad tillvaro skall kunna fortsätta, vilket förutsätter att en sådan struktur har uppkommit. Därför gäller tvåårsfristen enligt artikel 3.2 i förordningen.

25. Klagandenas synsätt leder dessutom till avsevärd osäkerhet. Ytterligare bedömningar, som inte föreskrivs i förordningen, måste göras. Kriterierna för den av klagandena förordade proportionalitetsprövningen följer inte av förordningen. Tillfällig frånvaro från värdlandet regleras i artikel 4 i förordningen. Frånvaro som varar längre tid än vad som anges i den ovannämnda artikeln innebär inte bara att bosättningen "utan avbrott" avbryts, utan även att en redan förvärvad rättslig ställning går förlorad.

2) *Den tyska regeringen*

26. Den tyska regeringen har företrätt uppfattningen att den tvåårsperiod av bosättning utan avbrott som föreskrivs i artikel 3.2 skall ha ägt rum omedelbart före arbetstagarens död. Till stöd för sin uppfattning har den hänvisat till den tyska språkversionen av förordningen.[6] Enligt artikel 4 i förordningen avbryts bosättningen utan avbrott genom frånvaro som varar längre tid än tre månader. En ny oavbruten bosättningsperiod börjar i och med en ny inresa. Den tidigare vistelsen "förfaller". Detta bekräftas av förordningens systematik. Begreppet "utan avbrott" avser även i artikel 2.1 a och 2.1 b minimibosättningsperioder.

6 — "Seit mindestens zwei Jahren."

27. Den av klagandena förespråkade metoden "rimliga gränser för frånvaron" förefaller godtycklig. Syftet med rätten att stanna kvar enligt artikel 39.3 d EG förutsätter att en viss förankring i värdlandet skall föreligga. Detta kommer till uttryck i kravet på minst två års bosättning utan avbrott.

3) *Kommissionen*

28. I sitt yttrande har kommissionen inledningsvis jämfört de olika språkversionerna av artikel 3.2 i förordning nr 1251/70 och angivit att ordalydelsen i princip innebär att båda tolkningarna är möjliga. Om man utgår från den engelska, den spanska, den portugisiska och den svenska språkversionen kan det anses att det förhållandet att arbetstagaren vid någon tidpunkt har bott två år utan avbrott inom medlemsstatens territorium definitivt kan vara tillräckligt för att han skall ha rätt till uppehållstillstånd, medan en förutsättning enligt den tyska, den franska och den italienska språkversionen är att den tvååriga bosättningen varar fram till tidpunkten för dödsfallet.

29. Enligt domstolens fasta rättspraxis skall gemenskapsrättsliga förordningar alltid tolkas enhetligt och med beaktande av

sin lydelse på samtliga officiella språk. [7] Emellertid är endast den andra gruppen av de språkversioner som har granskats förenlig med samtliga språkversioner av förordningen, vilket innebär att nödvändigheten att göra en enhetlig tolkning talar för denna uppfattning. Dessutom är tvåårsperioden uttryckligen knuten till tidpunkten för dödsfallet. Detta skulle vara överflödigt om tidpunkten för dödsfallet inte måste anses vara slutet på bosättningen utan avbrott.

30. Även om arbetstagarens bosättning utan avbrott inte måste ha ägt rum omedelbart före hans död saknar klagandena i vart fall rätt att stanna kvar. En förutsättning enligt artikel 3.1 i förordning nr 1251/70 för att familjemedlemmar skall ha rätt att stanna kvar är att dessa bodde hos arbetstagaren inom medlemsstatens territorium. Detta måste även gälla för artikel 3.2 i förordning nr 1251/70, då rätten att stanna kvar enligt artikel 3.1 respektive artikel 3.2 endast skiljer sig åt på så sätt att arbetstagaren i de fall som avses i artikel 3.2 har avlidit innan han har fått rätt att stanna kvar i den berörda medlemsstaten. Ändå härleder familjen enligt artikel 3.1 i förordningen sina rättigheter från den rättsliga ställning som arbetstagaren redan har förvärvat, medan familjemedlemmarna enligt artikel 3.2 i förordningen får en egen rättighet, som de förvärvar genom att ha en tillräcklig anknytning till värdlandet. Då klagandena under tiden mellan april 1992—april 1995 inte bodde tillsammans med Rama Givane inom Förenade kungarikets territorium kan någon rätt att stanna kvar i vart fall inte föreligga i detta konkreta fall.

VI — Bedömning

Inledande övervägande

31. Det är påfallande att båda de sinsemellan motsatta ståndpunkter som de som har deltagit i förfarandet har framfört grundar sig på en bokstavlig, systematisk och teleologisk tolkning av förordning nr 1251/70. Jag skall därför göra min tolkning av de relevanta texterna med desto större försiktighet och omsorg.

32. Den nationella domstolen har ställt den första frågan för att få klarhet i huruvida den tvååriga bosättingsperiod utan avbrott som nämns i artikel 3.2 i förordningen måste infalla *omedelbart* före arbetstagarens död eller huruvida denna period även kan anknyta till tidigare bosättningsperioder, i den mån dessa var av sådan art och längd att de innebär att villkoren uppfylls. Det finns således två aspekter av den första frågan, för det första frågan huruvida den tvååriga bosättningsperiod utan avbrott som medför rätt att stanna kvar och tidpunkten för dödsfallet tidsmässigt måste följa på varandra och för det andra frågan huruvida perioder kan beaktas vars längd och intensitet är sådana att de i sig

7 — Se dom av den 12 juli 1979 i mål 9/79, Koschnyske (REG 1979, s. 2717, punkt 6).

uppfyller villkoret om bosättning i två år utan avbrott.

33. Medan det i de yttranden som har inkommit till domstolen har gjorts utförliga ställningstaganden avseende den första delen av frågan, har den andra delen av frågan i det närmaste helt förbigåtts. Det har genomgående hänvisats till artikel 4 i förordningen och argumenteringen har varit att frånvaroperioder på mer än tre månader innebär att den tidigare bosättningsperioden förfaller. Ingen har dock härvid gått in på att denna bestämmelse endast avser den period som krävs för att förvärva en tryggad rättslig ställning vad gäller rätten att stanna kvar, såväl för arbetstagaren enligt artikel 2.1 som för hans familjemedlemmar enligt artikel 3.2 i förordningen. I artikel 4 i förordningen anges inte vad som händer med en förvärvad rätt att stanna kvar.

34. Vid argumenteringen nedan skall jag därför inte förlora de båda aspekterna av den hänskjutande domstolens första fråga ur sikte.

Svaret på frågorna

35. Enligt artikel 39.3 d EG är även rätten att "stanna kvar inom en medlemsstats territorium efter att ha varit anställd där, på villkor som skall fastställas av kommissionen i tillämpningsföreskrifter" knuten till arbetstagarnas rätt till fri rörlighet. Kommissionen har fastställt dessa villkor i förordning nr 1251/70.

36. Från de rättigheter som arbetstagaren har enligt artikel 39 EG härleds i princip även rättigheter för medlemmarna av hans familj. Villkoren för att familjemedlemmar skall få rätt att stanna kvar återfinns likaså i förordning nr 1251/70. Enligt artikel 3.1 har familjemedlemmar rätt att stanna kvar när arbetstagaren själv har förvärvat en rätt att stanna kvar enligt de villkor som anges i artikel 2. Om arbetstagaren avlider under sitt yrkesverksamma liv, innan han har fått rätt att stanna kvar i den berörda medlemsstaten, har hans familjemedlemmar på de villkor som anges i artikel 3.2 i förordning nr 1251/70 rätt att ändå stanna kvar i medlemsstaten.

37. Förordning nr 1251/70 är tillämplig i förevarande fall, eftersom Rama Givane bodde i Förenade kungariket i egenskap av arbetstagare i den mening som avses i artikel 39 EG och i förordning nr 1251/70. Klagandena skall anses vara medlemmar av hans familj i den mening som avses i artikel 1 i förordning nr 1251/70 jämförd med artikel 10 i förordning (EEG) nr 1612/68 om arbetskraftens fria rörlighet inom gemenskapen. [8] Artikel 10.1 a i förordning nr 1612/68 har följande lydelse:

8 — Rådets förordning av den 15 oktober 1968 (EGT L 257, s. 2; svensk specialutgåva, område 5, volym 1, s. 33).

"Följande personer skall, oavsett sin nationalitet, ha rätt att bosätta sig tillsammans med en arbetstagare som är medborgare i en medlemsstat och som är anställd i en annan medlemsstats territorium:

a) Arbetstagarens make och deras avkomlingar som är under 21 år... eller är beroende av dem för sin försörjning

..."

38. För att besvara den hänskjutande domstolens fråga huruvida det är en förutsättning för att arbetstagarens familjemedlemmar skall ha rätt att stanna kvar att arbetstagaren skall ha bott utan avbrott inom medlemsstatens territorium under minst två år omedelbart före sin död eller om det är tillräckligt med en lika lång bosättning utan avbrott som har ägt rum under en tidigare period måste bestämmelserna i artikel 3.2 i förordning nr 1251/70 tolkas utifrån sin ordalydelse, sin systematik och sitt syfte.

39. Den engelska språkversionen av bestämmelsen, till vilken det har hänvisats i målet vid den nationella domstolen, är neutral vad gäller den tidsmässiga anknytningen mellan bosättningen utan avbrott under två års tid och tidpunkten för dödsfallet. I den nämnda versionen anges endast följande: "[T]he worker, on the date of his decease, had resided continuously in the territory of that Member State *for at least two years*." [9] Enligt denna formulering skulle det vara tillräckligt om arbetstagaren någon gång före sin död hade bott två år utan avbrott inom den berörda medlemsstatens territorium.

40. Lika neutrala är den nederländska (gedurende), den portugisiska (pelo menos dois anos), den spanska (un mínimo de dos años) och den svenska språkversionen (under minst två år).

41. Den tyska, den franska och den italienska språkversionen av bestämmelsen tyder däremot på att bosättningen utan avbrott under två års tid måste ha ägt rum omedelbart före tidpunkten för dödsfallet. Enligt den tyska texten krävs att arbetstagaren skall ha bott i medlemsstaten "seit mindestens zwei Jahren". Ordet seit [sedan] knyter i detta avseende tidpunkten för dödsfallet till en fortfarande pågående tidsperiod. Om någon tidigare tidpunkt hade avsetts skulle det ha legat nära till hands att använda begreppet während [under]. I den franska och den italienska språkversionen av bestämmelsen förhåller det sig på samma sätt. Begreppen depuis och da har valts i stället för pendant och durante.

9 — Min kursivering.

42. Såsom redan har redovisats kan de andra språkversionerna inte förstås på samma sätt. Även verbets tempus är olika i de olika språkversionerna. I den tyska texten står det "aufgehalten hat", vilket uttrycker en tidsmässig närhet till nuet. På nederländska används perfektformen "woonachtig was" och på engelska används pluskvamperfektformen "had resided".

43. En bokstavstolkning ger således inte något entydigt svar. Enligt domstolens rättspraxis skall emellertid alla språkversioner i princip tillmätas samma betydelse, något som inte påverkas av hur stor befolkning de medlemsstater har där det ifrågavarande språket talas. [10]

44. Kommissionens argumentation att den tolkning skall väljas som är förenlig med samtliga språkversioner, vilket i förevarande fall skulle innebära att bosättningen utan avbrott måste ha ägt rum omedelbart före tidpunkten för dödsfallet, är inte övertygande.

45. I domen i målet Akman [11] drog domstolen i en jämförbar situation endast slutsatsen att en bokstavstolkning i dylika fall inte gör det möjligt att ge något entydigt svar på tolkningsfrågan. I det ovannämnda målet var frågan huruvida artikel 7 andra stycket i beslut nr 1/80 av den 19 september 1980 om associeringens utveckling innebär att en turkisk arbetstagares anställning fortfarande måste pågå för att dennes barn skall kunna ansöka om anställning i medlemsstaten. Enligt denna bestämmelse i dess tyska språkversion skall den ifrågavarande föräldern ha varit anställd "seit" [sedan], enligt den franska språkversionen "depuis" minst tre år, medan å andra sidan det neutrala uttrycket "gedurende" används i den nederländska språkversionen, vilken domstolen i det fallet också följde. I det målet beslutade domstolen således att inte kräva det direkta tidsmässiga samband som antyds genom begreppet seit.

46. Då en bokstavstolkning av artikel 3.2 i förordningen följaktligen inte gör det möjligt att ge något entydigt svar på tolkningsfrågan skall denna bestämmelse ses i sitt sammanhang och tolkas utifrån sitt syfte.

47. Förutsättningarna för att arbetstagaren skall få rätt att stanna kvar regleras i artikel 2 i förordning nr 1251/70. Familjemedlemmars rätt att stanna kvar följer däremot av artikel 3 i förordningen. Det är då i princip fråga om en rättighet som är härledd från arbetstagaren. Detta förtydligas i artikel 3.1 genom formuleringen "ha rätt att varaktigt stanna kvar där... om arbetstagaren har förvärvat rätten att stanna kvar i enlighet med artikel 2". Genom arbetstagarens död blir familjemed-

10 — Se dom av den 2 april 1998 i mål C-296/95 (REG 1998, s. I-1605), punkt 36.

11 — Dom av den 19 november 1998 i mål C-210/97 (REG 1998, s. I-7519), punkterna 31 och följande punkter.

lemmarnas rätt att stanna kvar en egen rättighet för dem. I artikel 3.1 i förordningen anges i detta avseende att de "får göra det även efter hans död". Om arbetstagaren däremot dör under sitt yrkesverksamma liv innan han har fått rätt att stanna kvar och den yrkesverksamhet som krävs för att sådan rätt skall uppkomma således avslutas i förtid och på ett oförutsebart sätt har arbetstagarens familjemedlemmar dock enligt artikel 3.2 rätt att stanna kvar redan om arbetstagaren utan avbrott har bott i medlemsstaten i två år. Så till vida är det fråga om en rätt för familjemedlemmar som härleds från arbetstagarens rättsliga ställning, men som blir till en egen rättighet för dem genom arbetstagarens död. Systematiken i artikel 3.2 motsvarar i detta hänseende systematiken i artikel 3.1 i förordningen.

48. Tvärtemot den uppfattning som den tyska regeringen har framfört ger inte en jämförelse mellan artiklarna 2 och 3 någon ytterligare ledning. Visserligen används formuleringen "utan avbrott bott inom denna stats territorium under mer än tre (respektive två) år" även i artikel 2.1 a och b. I denna artikel har formuleringen också samma förhållande till den där relevanta tidpunkten — pensionsålderns inträde respektive arbetsoförmåga — som den har i artikel 3.2 till tidpunkten för dödsfallet. Det finns dock inget stöd för att den minimiperiod under vilken bosättning skall ha förelegat enligt artikel 2.1 i förordning nr 1251/70 måste ha ägt rum omedelbart före den relevanta tidpunkten, eftersom ordalydelsen i de olika språkversionerna inte heller här är entydig. Enligt artikel 2.1 a i förordningen krävs tvärtom i normalfallet för yrkesverksamhetens upphörande, nämligen att arbetstagaren uppnår pensionsåldern, förutom att arbetstagaren utan avbrott skall ha bott i medlemsstaten "under mer än tre år" uttryckligen att han skall ha varit anställd "under de senaste" tolv månaderna. Den sistnämnda formuleringen används däremot inte i artikel 3, vilket talar för att den tvååriga bosättningsperioden enligt denna artikel *inte* måste ha ägt rum omedelbart före tidpunkten för dödsfallet.

49. Slutligen talar artikel 5 i förordningen till och med uttryckligen mot antagandet att de omständigheter som ger den enskilde rätt att stanna kvar måste ha ägt rum omedelbart före den tidpunkt då denna rätt utövas. I denna artikel anges uttryckligen att den som har rätt att stanna kvar har en tidsfrist på två år, under vilken han kan lämna medlemsstatens territorium utan att detta inverkar på hans rätt att stanna kvar. En systematisk tolkning av förordningen innebär därmed på intet sätt att den tvååriga oavbrutna bosättningsperiod, som enligt artikel 3.2 i förordningen innebär att den i målet aktuella rättigheten uppkommer, måste ha ägt rum omedelbart före tidpunkten för dödsfallet.

50. För att få slutgiltig klarhet i frågan bör man vidare fråga sig vilket syftet är med bestämmelserna om familjemedlemmars rätt att stanna kvar. Enligt det andra skälet

i förordningen innebär denna rättighet "rätt att bo kvar inom en medlemsstats territorium, när [arbetstagaren] slutat sin anställning där". Arbetstagaren måste således ha möjligheten att även efter att ha lämnat yrkeslivet bibehålla en fast punkt i livet som han har fått genom bosättning och yrkesverksamhet. Enligt det tredje skälet i förordningen kräver arbetskraftens rörlighet inom gemenskapen "att arbetstagare får vara anställda i flera medlemsstater efter varandra utan att detta blir till deras nackdel". I sjunde skälet i direktivet anges följande beträffande familjemedlemmar: "Att arbetstagaren begagnar sig av rätten att stanna kvar medför att denna rätt utvidgas till att gälla medlemmar av hans familj. Om arbetstagaren skulle avlida under sitt yrkesverksamma liv, måste även familjemedlemmarna tillerkännas rätten att bo kvar..."

51. Den familj som har flyttat med eller efter arbetstagaren till en annan medlemsstat skall få stanna kvar hos arbetstagaren även efter det att denne har lämnat yrkeslivet i medlemsstaten. Om arbetstagaren avlider, oavsett om detta sker under eller efter dennes yrkesverksamma liv, skall familjen inte bli tvungen att ändra det val av bosättningsort som den har gjort.

52. En grundläggande förutsättning för att rätt att stanna kvar skall uppstå är i det fall som regleras genom artikel 2.1 a en viss anknytning till värdmedlemsstaten, som visar sig genom tre års oavbruten bosättning och yrkesverksamhet under tolv månader innan den berörde av åldersskäl lämnar yrkeslivet. Om dessa villkor väl är uppfyllda har den som har rätt att stanna kvar enligt artikel 5 i förordningen en tidsfrist på två år för att utnyttja sin rätt att stanna kvar, utan att denna rättighet påverkas av frånvaro från denna stats territorium.

53. Till skillnad från vad som gäller vid "pensionering, det normala och förutsebara slutet på det yrkesverksamma livet", [12] som artikel 2.1 a avser, är det vid "arbetsoförmåga, som leder till ett för tidigt och oförutsebart slut på det yrkesverksamma livet" [13] tillräckligt med bosättning utan avbrott under två års tid i den mening som avses i artikel 2.1 b första meningen i förordningen för att rätt att stanna kvar skall föreligga. Även i dessa fall har den som har rätt att stanna kvar enligt artikel 5 i förordningen en tidsfrist på två år för att bestämma sig var han slutligen vill bosätta sig. [14] Vid detta oförutsedda slut på det yrkesverksamma livet har gemenskapslagstiftaren låtit en period på två års bosättning utan avbrott medföra rätt att stanna kvar. Den anknytning till den medlemsstat i vilken yrkesverksamheten har bedrivits som har uppstått genom att den berörde har bott där utan avbrott i två år är under dessa omständigheter tillräcklig enligt förordningen.

12 — Se femte skälet i förordningen.

13 — Se femte skälet i förordningen.

14 — Se, för ett liknande resonemang, sjätte skälet i förordningen.

54. Artikel 2.1 b första meningen har en parallell i artikel 3.2 första strecksatsen. Om arbetstagaren avlider under sitt yrkesverksamma liv är det också fråga om ett för tidigt och oförutsebart slut på det yrkesverksamma livet. Liksom familjemedlemmarna i de fall som avses i artikel 2.1 b första meningen i enlighet med artikel 3.1 kan åberopa den rätt att stanna kvar som har förvärvats efter det att arbetstagaren har bott i medlemsstaten i fråga utan avbrott i två år kan de enligt artikel 3.2 första strecksatsen även åberopa att arbetstagaren tidigare har bott där två år utan avbrott. Familjemedlemmarnas rättsliga ställning förmedlas i detta hänseende i enlighet med systemet genom arbetstagarens rättsliga ställning.

55. Om under dessa omständigheter bosättning utan avbrott i två år är tillräckligt för att den rättsliga ställningen skall förvärvas måste även i dessa fall den i artikel 5 i förordningen föreskrivna tvåårsfristen, under vilken rättigheten bibehålls, gälla. Först efter det att denna tvåårsfrist har löpt ut måste det anses att den rätt att stanna kvar som en gång har förvärvats åter förfaller på grund av att rättigheten inte har utövats.

56. Frånvaro på över tre månader i den mening som avses i artikel 4 i förordningen är följaktligen endast till förfång när den rättsliga ställningen förvärvas, så till vida att den bosättning "utan avbrott" som utgör ett kriterium avbryts. När den rättsliga ställningen däremot väl är etablerad blir tvåårsfristen enligt artikel 5 i förordningen tillämplig.

57. Om detta resonemang överförs på förevarande fall innebär det att Rama Givane vid sin återkomst till Förenade kungariket tillsammans med sin familj i februari 1996 utan avbrott kunde anknyta till sin bosättning under åren 1992—1995. Detta gäller i desto högre grad som han genom att bo och arbeta i Förenade kungariket under åren 1992—1995 (så när som på fem dagar, men enligt artikel 4 hade han ändå kunnat frånvara under denna tid) redan hade uppfyllt villkoren för att få rätt att stanna kvar enligt artikel 2.1 a i förordningen, och denna artikel direkt leder till artikel 5 i förordningen, enligt vilken denna upp till två år långa frånvaro från medlemsstaten inte inverkar på rätten att stanna kvar.

58. Ur denna synpunkt kan Rama Givane vid sin död anses ha uppfyllt villkoret avseende bosättning utan avbrott i två år.

59. Oavsett de tidigare bosättningsperioderna skulle villkoret möjligen kunna anses vara uppfyllt även av följande skäl, som jag vill påpeka att jag här endast redovisar i

andra hand. Med hänsyn till att arbetstagaren enligt artikel 4 i förordningen kan avbryta sin bosättning upp till 3 månader per år måste han under en sammanlagd tidsperiod på 24 månader när allt kommer omkring endast bo 18 månader i den medlemsstat i vilken han bedriver yrkesverksamhet. Den förankring i medlemsstaten där yrkesverksamheten bedrivs som krävs för att rätt att stanna kvar skall föreligga uppkommer enligt vad som uttryckligen anges i förordningen även under dessa omständigheter. Om man fiktivt medräknade den tillåtna frånvaroperioden i Rama Givanes andra nästan 21 månader långa oavbrutna bosättningsperiod före sin död skulle han även omedelbart före sin död ha fullgjort en bosättningsperiod i Förenade kungariket som medförde rätt att stanna kvar.

60. Detta resonemang kan dock lämnas därhän, eftersom Rama Givane enligt det synsätt som redovisats ovan kunde anknyta till sin tidigare bosättningsperiod, genom vilken han fick en etablerad rättslig ställning i den mening som avses i förordningen.

61. Då familjemedlemmars rätt att stanna kvar är en härledd rättighet är det inte en nödvändig förutsättning för den att familjemedlemmarna skall ha bott hos arbetstagaren under hela den period som medför rätt att stanna kvar. För att familjemedlemmarna, genom att den arbetstagare som förmedlar deras rättsliga ställning till dem avlider, skall få en egen rätt att stanna kvar innebär detta — såväl enligt artikel 3.1 andra meningen som enligt artikel 3.2 första strecksatsen i förordningen — att familjemedlemmarna i vart fall måste ha bott hos honom vid tidpunkten för dödsfallet. Det förefaller vara ostridigt i målet vid den nationella domstolen att detta villkor är uppfyllt.

62. Även artikel 3.2 andra strecksatsen talar för att familjemedlemmarnas egna minimibosättningsperioder inte är avgörande, oavsett vad kommissionen har hävdat. Om arbetstagaren dör till följd av ett olycksfall i arbetet eller av en yrkessjukdom har hans familjemedlemmar rätt att stanna kvar i den medlemsstat där han bedrev yrkesverksamhet, oavsett om de har fullgjort de aktuella minimibosättningsperioderna eller ej.

63. Att kravet på en minimibosättningsperiod endast gäller arbetstagaren förefaller också rimligt, då arbetstagaren på så sätt har möjlighet att skaffa sig en tryggad ställning vad gäller rätten att senare stanna kvar innan han låter sin familj flytta efter.

64. För familjen innebär flytten i regel djupgående förändringar, exempelvis att familjemedlemmarna måste lämna hembygden, sin sociala omgivning och sin bostad, eventuellt sätta barn i skolpliktig ålder i en ny skola, skaffa lämplig bostad och en lämplig tillvaro i värdlandet och så vidare. Därmed förefaller det absolut vara motiverat — när arbetstagaren redan har skaffat sig en etablerad rättslig ställning —

att inte ställa en familj som har tagit detta steg inför en period av rättslig osäkerhet i värdmedlemsstaten beträffande sin rätt till uppehållstillstånd. Detta gäller särskilt om arbetstagaren dör, vilket är ett oförutsebart tragiskt öde som redan i sig drabbar familjen tillräckligt hårt.

65. Skillnaden mellan första och andra strecksatserna i artikel 3.2 förefaller i detta avseende godtycklig. Förklaringen till den är dock antagligen att dödsfall till följd av olycksfall i arbetet eller yrkessjukdom innebär att anledningen till bosättningen i en annan medlemsstat, nämligen yrkesverksamheten, blir dödsorsaken. Under de omständigheterna förefaller det vara oskäligt att frånkänna familjen fortsatt rätt till uppehållstillstånd. Bestämmelsen visar att skälighetsbedömningar, som inskränker kraven på vissa tidsfrister eller på förankring, inte är främmande för förordningen. Detta gäller särskilt när bestämmelser som bygger på skälighetsbedömningar förefaller motiverade av inte bara en enda anledning, utan till och med av flera olika anledningar. Det förhållandet att det enligt artikel 4 är möjligt att varje år frånvara från värdmedlemsstaten upp till tre månader — och vid fullgörandet av värnpliktstjänstgöring till och med längre — utan att detta påverkar bosättningsperioden, utgör en bekräftelse av detta resonemang.

66. Mot bakgrund av ovanstående föreslår jag att begäran om förhandsavgörande skall besvaras så, att det inte är någon nödvändig förutsättning enligt artikel 3 i förordning nr 1251/70 att den tvååriga bosättningsperioden utan avbrott skall ha ägt rum under tiden omedelbart före arbetstagarens död, om och i den mån arbetstagaren kan anknyta till en tidigare oavbruten tvåårig bosättningsperiod i den mening som avses i förordningen och denna rättsliga ställning i analogi med artikel 5 i förordningen inte har gått förlorad genom att arbetstagaren har varit frånvarande under mer än två års tid från den medlemsstat i vilken han har bedrivit yrkesverksamhet.

67. Svaren på frågorna 2—5 i begäran om förhandsavgörande är en logisk konsekvens av det svar som jag föreslår skall lämnas på den första frågan.

Den andra frågan

68. De rättigheter som arbetstagaren har fått genom en tvåårig bosättningsperiod kvarstår om arbetstagaren är frånvarande från värdmedlemsstaten under längre tid än de tre månader per år som föreskrivs i artikel 4.1, om frånvaron, i analogi med artikel 5, inte varar längre tid än två år.

Den tredje frågan

69. För rätten att bibehålla de rättigheter som följer av tidigare oavbrutna bosättningsperioder gäller en tidsfrist på två år om avbrott i bosättningen senare sker.

Den fjärde frågan

70. De rättigheter som följer av tidigare bosättningsperioder bortfaller vid sådana avbrott i bosättningen som varar längre tid än två år.

Den femte frågan

71. En avliden arbetstagares familjemedlemmar kan göra rättigheter enligt artikel 3.2 gällande om arbetstagaren genom en minst två år lång bosättningsperiod utan avbrott har skaffat sig en etablerad rättslig ställning och inte har avstått från denna genom att göra ett mer än två år långt avbrott i bosättningen.

VII — Förslag till avgörande

72. Jag föreslår att tolkningsfrågorna besvaras enligt följande:

1. Det är, enligt artikel 3.2 i förordning (EEG) nr 1251/70, inte någon nödvändig förutsättning att den tvååriga bosättningsperioden utan avbrott skall ha ägt rum under tiden omedelbart före arbetstagarens död, om och i den mån arbetstagaren kan anknyta till en tidigare oavbruten tvåårig bosättningsperiod i den mening som avses i förordningen och denna rättsliga

ställning inte har gått förlorad genom att arbetstagaren har varit frånvarande under mer än två års tid från den medlemsstat i vilken han har bedrivit yrkesverksamhet.

2. De rättigheter som arbetstagaren har fått genom en tvåårig bosättningsperiod kan kvarstå om arbetstagaren är frånvarande från värdmedlemsstaten under längre tid än de tre månader som föreskrivs i artikel 4.1 (vilka *endast* leder till att arbetstagarens bosättning utan avbrott i det ifrågavarande värdlandet avbryts om arbetstagaren håller på att förvärva en rättslig ställning) om frånvaron, i analogi med artikel 5, inte varar längre tid än två år.

3. För rätten att bibehålla de rättigheter som följer av tidigare oavbrutna bosättningsperioder gäller en tidsfrist på två år om avbrott i bosättningen senare sker.

4. De rättigheter som följer av tidigare bosättningsperioder bortfaller vid sådana avbrott i bosättningen som varar längre tid än två år.

5. En avliden arbetstagares familjemedlemmar kan göra rättigheter enligt artikel 3.2 gällande om arbetstagaren genom en minst två år lång bosättningsperiod utan avbrott har skaffat sig en etablerad rättslig ställning och inte har avstått från denna genom att göra ett mer än två år långt avbrott i bosättningen.